

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

10
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 714 sahifa, 30-oktyabr, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Salimov Oqil Umrzoqov, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., TDU rektori
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori
Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dotsent
Djumaniyazov Maqsud Allazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori
Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori
Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna SamDu IS instiuiti professori
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Nomozova Qumri isoyevna Geologiya fanlari universiteti "Iqtisodiy geologiya" kafedrasini dotsenti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar departamenti rahbari
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi PKQTUMOTMXHB mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Qishloq xo'jaligida innovatsion xizmatlar infratuzilmasini rivojlantirishning nazariy asoslari.....	8
Sharipov Kongratbay Avezimbetovich , professor, Zaynutdinova Umida Djalalovna , dotsent	
O'zbekiston-Turkiya do'stligi azaliy qadryatlarimiz zaminida yashab kelmoqda.....	13
O'sman Mesten , Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya-O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari	
O'zbekistonda turizm sohasining rivojlanishini davlat tomonidan	
qo'llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish.....	15
Akkulov Abdulaziz Uralboyevich , mustaqil tadqiqotchi	
O'zbekiston Respublikasini "Yashil" iqtisodiyotga o'tish istiqbollari. Muammolar va yechimlar.....	19
Mirzayev Bexruz Abdulla o'g'li , doktorant	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda "Yashil" iqtisodiyotning o'rni.....	26
Sevara Yaxshimuratova Rustam qizi , assistent-o'qituvchi	
Sanoat barqarorligini ta'minlashda yashil energetikaning o'ziga xos xususiyatlari.....	29
Kadirov Abdumalik Matkarimovich	
Republikamizda "yashil iqtisodiyot"ni shakllantirishda agroxizmatlarni	
rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari.....	36
Mirzayev Q. J. , i.f.d., professor; Jonuzokov M. K. , assistent o'qituvchi	
"Yashil" obligatsiyalarni muomalaga chiqarishning nazariy va amaliy jihatlari.....	40
E. I. Nosirov , i.f.n., dotsent	
Turizm sohasidagi loyihalarni kreditlash amaliyotini takomillashtirish.....	46
Matkabolova Dilorom Xalilullayevna , PhD	
Koreya Respublikasida yashil (eko) turizmning rivojlanish yo'nalishlari va muammolari.....	51
Islomova Dilrabo Salomovna , kafedra assistenti	
Moliyaviy menejment tizimini transformatsiyalashda raqamli marketing	
samaradorligini baholashning nazariy yondashuvlari.....	55
Sobirjonov Sanjar Sobirjonovich , PhD, dotsent	
Samarqand viloyati ekologik turizm salohiyatidan samarali	
foydalanish asosida ekoturizm klasterlarini shakllantirish.....	62
Abduraxmanova Aqida Fayzulla qizi , i.f.b.f.d.; Axrorov Farxod Baxriddinovich , i. f. n.; Xo'jamov Bobur , tadqiqotchi	
Ichki turizmni rivojlantirishda davlatning o'rni.....	68
Dehqonov Burxon Rustamovich , tayanch doktorant	
O'zbekistonda turizm sohasini rivojlanishiga global trendlarning ta'siri.....	72
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich , i.f.d., professor	
Assessment of the Current State of the Market and Procedure For Lending	
to Subjects of Tourism Services of the Republic of Uzbekistan.....	79
Karimova Aziza Maxomadrizoyevna , PhD, docent; Maqsudov Orif Shakirovich , assistant	
Islomiy moliya instrumentlari (muzoraba va mushoraka) va ularni tijorat banklarida qo'llash.....	84
Madraximova Gulasal , dotsent; Safarova Nasiba , magistrant	
Mamlakatimizda "Yashil" iqtisodiyot asosida barqaror rivojlanishni ta'minlashning o'ziga xos jihatlari.....	90
Mustafaqulov Yangiboy Bo'riqulovich , Todjimamatova Mashhura Erkinovna ;	
Nurmatova Hilola A'zamovna ; Berdieva Aziza G'anisher qizi ; Egamberdieva Oydin Abror qizi	
Ways to Improve the Green Recovery in Uzbekistan by Investment and Trade.....	97
Nurbek Khalimjonov , assistant	
Evaluating the Path Towards Sustainable Tourism Development in the Republic of Uzbekistan.....	102
Khusniddin Egamnazarov	
Nexus Between Climate Change and Energy Consumption in Uzbekistan: A Time Series Analysis.....	106
Sarvar Mamasoliyev ; Shodiyor Toxirov	
O'zbekistonda mice turizmni barqaror rivojlanishida qulay infratuzilma.....	112
Xalimova F. N. , katta o'qituvchi	
Ichki turizmni rivojlantirishning ilg'or xorijiy tajribasi va uni	
O'zbekistonda qo'llashning iqtisodiy afzalliklari.....	115
Matkarimov Jahongir Shamuratovich , mustaqil tadqiqotchi	
Agroturizmni rivojlantirish orqali hududlarning barqaror rivojlantirish imkoniyatlari.....	122
Jo'rayeva Nargiza Abduvohidovna , kafedra dotsenti	
Turizm sektorida milliy hunarmandchilik mahsulotlarining rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari.....	126
Xushnazarova Maxzuna Gulamdjanovna , kafedra assistenti	
Роль религиозного туризма в экономике Узбекистана.....	132
Рахимова Дилфуза Мирзакасимовна , преподаватель	
Turistik sanoatining investitsion jozibadorligini boshqarish va samaradorligini baholash.....	139
Sa'dullayeva Gulnoza Sodiq qizi , PhD	

Turizmga innovatsiyon texnologiyalarni joriy qilish shart sharoitlari	144
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li , doktorant	
O'zbekistonning "yashil iqtisodiy strategiyasi" va uni amalga oshirishning asosiy yo'nalishlari	147
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich , dotsent	
An Analysis of the Structure of Trade Between China and Uzbekistan	150
Cao Gang , PhD Candidate	
"Daka-Tex" MCHJ XKning marketing faolyatining takomillashtirish.....	160
Musyeva Shoira Azimovna , kafedra professori	
Mamalakat iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda oziq-ovqat xavfsizligining o'rni.....	164
Ibragimov G'ayrat Abluqulovich , PhD; Shukurova Nilufar Qahramonova , tadqiqotchi;	
Umirov Islombek Furkatovich , tadqiqotchi; Tojiqulov Samandar Orufjon o'g'li , tadqiqotchi	
MDH davlatlarida chorva va parandachilik o'sish dinamikasi	169
Abidov Abdujabbar Abduxamidovich , t. f.n., dotsent	
Tijorat banklarida foiz stavkaning likvidlikka ta'siri.....	179
Berdiyarov Baxriddin Tavasharovich , iqtisodiyot fanlari doktori, professor	
O'zbekiston moliya bozorini jahon moliya bozoriga integratsiyalashuvining dolzarb masalalari	186
Burxanov Aktam Usmanovich , i.f.d., prof.; Xudoyqulov Xurshid Xurramovich , i.f.d., prof.	
O'zbekiston Respublikasining Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lishiga oid	191
Ruzibayev Jahongir Nodirovich	
O'zbekistonda ikkilamchi qimmatli qog'ozlar bozori hozirgi holati tahlili.....	194
Ro'ziqulov Abdimo'min Qussam o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Raqamli texnologiyalar orkali turizm industriyasini rivojlantirish usullari	200
R. P. Zarikeyev , mustaqil doktorant	
Korxonada iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda inson resurslaridan foydalanish amaliyoti	206
Abdualimov Ashraf Qurbonaliyevich , doktorant	
Oliy ta'lim muassasalarida to'lov-kontrakt shakli mablag'lari bo'yicha xarajatlar va ular hisobining amaldagi holati	211
Abdujalilova Dilnoz Abdusattorovna , doktorant	
O'zbekistonda oziq-ovqat bozori nazariy tahlili.....	216
Abduraxmanova Zuxra Toxir qizi , doktorant	
Sug'urta munosabatlarini takomillashtirishning istiqbollari	221
Abdutarapova Dildora Farxodjon qizi , doktorant	
Functions of Management in Education and Its Significance	231
Akhatova Shakhnoza Akram kizi , teacher	
Qishloq xo'jaligi korxonalarini moliyalashtirishni yangicha usullarini o'rganishning ayrim dolzarb masalalari	235
Ametov Quvondik Mamatjanovich , mustaqil izlanuvchi	
Yog'-moy sanoati korxonalarini kapitali rentabelligini oshirish yo'nalishlari.....	238
Amirzoda Hamrayev , katta o'qituvchi	
Banklararo to'lov tizimini raqamli iqtisodiyotdagi rolini oshirish choralari.....	244
Amonov Alisher , o'qituvchi	
Baholash faoliyatini raqamlashtirish istiqbollari.....	248
Bobirjon Aktamov , katta o'qituvchi	
Marketing xizmati samaradorligini baholashda PEST tahlil usulining ahamiyati va qo'llash imkoniyatlari	253
Boyjigitov Sanjarbek Komiljon o'g'li , katta o'qituvchi	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarining vujudga kelish zarurati, umumiy hisobotlarining tuzilishi va O'zbekistonning MHXSga o'tishida vujudga keladigan muammolar va ularni bartaraf etishning istiqbolli yo'nalishlari.....	259
Djurayeva Iroda Bahrom qizi , doktorant, o'qituvchi	
Samaradorlikni korxonada iqtisodiyotida tutgan o'rni	265
Fayziyeva Nilufar Shuxrat qizi , PhD, katta o'qituvchi	
Avtomobil transporti korxonalarida amortizatsiya xarajatlari va uning hisobini takomillashtirish masalalari...269	
G'anibayev Iloxomjon Shokiraliyevich , doktorant	
Turistlar statistik hisobini olib borish bo'yicha xalqaro standartlar va tajribalar tahlili	275
Jumanova Zilola To'ychiyevna , doktorant	
Tijorat banklari ipotekali kreditlarining qaytuvchanlik holatini barqarorlashtirish choralari	280
Jumayev Muzaffar Mahmud o'g'li , kafedra o'qituvchisi	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni amalga oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish.....	284
M. Samiyeva , kafedra assistenti	
Assessment of the Economic Effectiveness of the Railway Transport System	288
Mannonov Shahruhmirza Abdurashidovich , independent researcher	
O'zbekistonda mikromoliya tashkilotlarining iqtisodiy faoliyat samaradorligini oshirish yo'llari.....	294
Nazarova Muslima Nazarovna , PhD, i.f.f.d., katta o'qituvchi	

Mamlakatimizda xizmat ko'rsatish sohasini rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari.....	301
Odilov Dilshodjon Tulqinovich	
O'zbekistonda paxtachilik majmuasining iqtisodiy samaradorligini oshirish	307
Xoliqov Tolibjon Luptullaevich , kafedra assistenti	
Ta'lim tizimi boshqaruvida "time menejmenti" texnologiyalarini qo'llash.....	311
Radjabova Gavxar Umarovna , kafedra dotsenti	
Improving Trade Effectiveness Through Merchandising: Theory and Practice	316
Ravshan Aliyevich Allayorov , Associate Professor	
An'anaviy moliya tizimidagi yangi yondashuv va yechimlar	319
Abrorov Sirojiddin , PhD; Bunyod Usmonov , PhD	
Ijtimoiy fondlar va maqsadli jamg'armalar faoliyatini takomillashtirish.....	325
Samiyeva Gulnoza Toxirovna , PhD, i.f.f.d.	
Tikuv-trikotaj korxonalarining brend jozibadorligini marketing strategiyalari asosida oshirish.....	332
Sh. Sh. Ziyayeva , katta o'qituvchi	
Surxondaryo mintaqasining ekoturizm salohiyati nuqtayi nazaridan baholash	337
Soatov Yusuf Xo'jayor o'g'li , mustaqil tadqiqotchi	
Совершенство учета неиспользованных основных средств в Республике Узбекистан.....	340
Усманов Фаррух Обитжонович , научный сотрудник кафедры	
An'anaviy moliya tizimining metodologik muammolari, shuningdek moliya tizimida yuz beruvchi inqirozlar va ziddiyatli vaziyatlarning yuzaga kelish sabablari	348
Xabibullayev Dadajon Ro'ziboyevich , stajor tadqiqotchi	
Dehqon xo'jaliklarida mahsulot yetishtirish samaradorligini oshirishda tomorqa xizmati klasterlarini takomillashtirish	355
Xamrayeva Sayyora Nasimovna , kafedra professori; Ochilova Nargiza Akramovna , doktorant	
Transport xizmatlari bozorida marketing faoliyatini mexanizmlarini rivojlanishining asosiy tamoyillari	360
Nosirov Javlonbek Jamoliddin o'g'li , doktorant; Raxmatov Ziyodullo Nosirovich , dotsent	
BMT Barqaror rivojlanish maqsadlari doirasida kambag'allikni qisqartirish va oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash masalalari.....	363
Yusupov M. S. , PhD	
Мировые финансовые центры точки роста экономики	369
Абдуллаев Анвар Фархадович , PhD., доцент кафедры	
XX asr jadid ma'rifatparvarlari Abdurahmon Toshkandiy va Abdulla Avloniy ijtimoiy qarashlaridagi umumiylik va xususiqlik	375
Abrorxon Asatulloev Asatulloevich , PhD	
Математическое обоснование вычисления моды и медианы в статистике.....	379
Бердикулова Ирода Райимкуловна , старший преподаватель; Усманов Шахзод Шохрухович , студент	
Yirik soliq to'lovchi korxonalar faoliyatini rag'batlantirishda soliq ma'murchiligining istiqbollari.....	390
G'aniyev Shaxriddin Vohidovich , i. f. d., Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich , PhD	
Sog'lomlashtirish turizmi klasterlari faoliyatida innovatsion faoliyatni boshqarishning kross-innovatsiyalar asosidagi modeli	395
G'ofurov Azizbek Umarjonovich , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklari faoliyatidagi kredit risklarini boshqarishni takomillashtirish yullari.....	400
J. Y. Isakov , i.f.d, professor	
Mehnat bozorining raqamlashgan iqtisodiyotdagi statistik masalalari.....	405
A. Abduvohidov , i. f.d., professor	
Davlat oliy ta'lim tashkilotlarida xarajatlar hisobini yuritish.....	407
Karayev Payzillaxon Yusufxonovich , PhD	
Актуальная ситуация в сегменте теневой экономики в Республике Узбекистан.....	412
Кошанов Абдимурат , независимый исследователь	
O'zbekistonda moliyaviy hisob va hisobotni MHXSlariga transformatsiya qilishda asosiy vositalar hisobini tashkil etish masalalari	416
Qurbonova Shaxrinoz , doktorant	
Erkin iktisodiy hududlarda investitsion faollikni oshirish masalalari.....	420
Qilicheva Kamola Muzaffarovna , mustaqil tadqiqotchi	
Mahalliy byudjetlar xarajatlari ijrosining samaradorligini oshirish masalalari (Jizzax viloyati misolida).....	425
Mamayusupov Omonulla Mamatqulovich , erkin izlanuvchi	
Sug'urtada assistans xizmatlarini takomillashtirish	433
Maxmudov A. M.	
Цифровизация бухгалтерского учета.....	439
Мирсодиқова Дилобар Дилшод кизи , самостоятельный соискатель	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini rivojlantirishning moliyaviy mexanizmini takomillashtirish.....	445
Nasurova Kamola Ravshanovna , PhD	
Повышение эффективности депозитной политики в коммерческих банках.....	451
Нуриллаев Рахмат Ярашевич , к.с.х.н., доцент; Нуриллаев Шердил Жамолiddin угли , магистр	

Hufiyona iqtisodiyotni qisqartirish orqali mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish mexanizmlari	456
Pardayev Ilhomjon G'ulom o'g'li	
Uy-joy fondi boshqaruvini samarali tashkil etish	460
Berdiyeva Dilfuza Axatovna, PhD, dotsent	
Экономика знаний как высший ступень развития инновационной экономики	466
Хасанхонова Нодира Исаметдиновна, PhD	
Kichik biznes subyektlarini samarali investitsiyalashning ilg'or xorijiy davlatlar tajribasi.....	471
Ruziyeva Dilobar Isomjonovna , iqtisod fanlari nomzodi	
Davlat-xususiy loyihalarining mazmun-mohiyati, ilmiy-nazariy asoslari	481
Suleymanov Farrux Raximjonovich , mustaqil izlanuvchi	
Комплексный анализ хозяйственно-экономической деятельности и устойчивости АО "Узавтосаноат"	487
Туйчиев Комилжон Лазизович , доцент кафедры	
Экономическая сущность и важность повышения эффективности	
производства каракулеводческой продукции.....	493
Тулкин Хайтмуродович Фармонов , профессор; Нуриллаев Жамолiddин Ярашевич , докторант	
O'zbekistonda tijorat banklari emission operatsiyalarining dolzarb masalalari	499
O'ktamova Nozima Narzulla qizi , PhD, kafedra dotsenti	
Инновационные методы энергосбережения как способ повышения	
конкурентоспособности предприятия	503
Хамдамова Гавхар Абсаматовна , к.э.н., профессор	
Hudud sug'oriladigan yerlarida suv resurslaridan foydalanish holati tahlili	508
Shoxujayeva Zebo Safoyevna , i. f. n., professor, katta ilmiy xodim	
Hududlarning moliyaviy-investitsion salohiyatini oshirishning nazariy va amaliy jihatlari	513
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi , kafedra dotsenti i. f. d.	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda xodimlar faoliyatining axborot tizimlarini samarali tashkil qilish.....	521
Yuldashev Furqat Nurilloevich , doktorant	
O'zbekistonda raqamli iqtisodiyoti sharoitida elektron biznesni rivojlantirish yo'llari	524
Boboqulov Sanjar Baxronkulovich , PhD; Akramov G'ayrat Otobek o'g'li , talaba	
An Analysis of Green Taxation and Its Effect on Economic Growth	530
Fayzieva Nargiza Rabimovna , PhD	
Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy jihatlari	537
Qurbonov Jasurbek Pozilovich , kafedra dotsenti	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm industriyasining rivojlanishi va istiqboli	540
Abdulxakimov Zuxrali Tursunaliyevich , PhD, kafedra dotsenti	
O'zbekistonda energetika korxonalarini faoliyatida korporativ	
boshqaruvining baholash usullarini tahlili.....	544
Abduraxmonova Zarina Muysinjonovna , mustaqil tadqiqotchi	
O'rta Osiyo davlatlarida rekreatsiya turizmi.....	548
Shaymanova Nigora Yusupovna , doktorant	
Korxonaga investitsiyalari xususidagi ilmiy-nazariy yondashuvlar va qarashlar evolyutsiyasi.....	552
Eshqo'ziyev Oxunjon Oybek o'g'li , doktorant	
O'zbekiston sanoatining rivojlanish tendensiyalari, muammo va yechimlari.....	559
Shavqiyev Erkin , i. f. n.	
"Yashil iqtisodiyot" ga o'tish zaruriyati, dastaklari va uning o'ziga xos tamoyillari	565
Berdiyev Baxtiyor Sodiqovich , kafedra dotsenti	
Innovatsion faoliyatni rivojlantiruvchi omillar va ulardan samarali foydalanish yo'nalishlari	571
Ashurov Maxammadjon Sotvoldiyevich , i. f. n., kafedra dotsenti	
Ijtimoiy tarmoqlar analitikasi.....	576
S. Qulmatova , PhD, dotsent	
Analysing the Functioning of Enterprise Management in the Context of Institutional Reforms	581
Kurpayanidi Konstantin Ivanovich , Professor	
Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi samaradorligini baholash	586
Ruxsatova Rushana O'ktamovna , erkin tadqiqotchi	
Soliq tushumlarini prognozlashtirish modellarini qurishning klassik va intellektual usullari	593
Narmanov Ulug'bek Abdugapporovich , PhD; Maqsudov Azamat Maqsud o'g'li	
Kompaniyani samarali boshqarishda marketingning o'rni va uning tamoyillarini qo'llash istiqbollari.....	598
Usmonova Dilfuza Ilhkomovna , kafedra dotsenti	
Экономическая безопасность и факторы влияющие на неё.....	602
Абдишукуров Шерзод Шавкат угли , научный сотрудник	
Oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy manbalari bo'yicha xarajatlar hisobi va uni takomillashtirish.....	608
Artikov Kurbonazar Amonovich , mustaqil ilmiy tadqiqotchi	
Innovatsion iqtisodiyot sharoitida inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalarning ahamiyati.....	614
Asamxodjaeva Shoira Shukurullaevna , katta o'qituvchi	

Перспективы развития инноваций и роль стартапов: зарубежный опыт, проблемы и решения.....	618
Ачилова Ширин Шавкат кизи , старший преподаватель	
Tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarni kreditlashda garov ta'minotini takomillashtirish	622
Bazarova Nigora Ravshanovna , kafedra dotsenti	
Sug'urta tashkilotlari investitsiya faoliyatini boshqarish masalalari	627
Kenjayev Ilhom G'iyozovich , iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)	
Organizational Factors Influencing Leadership Styles and Procurement Outcomes	632
Saidakhmedov Islomjon Uligbekovich , Scientific researcher	
Tijorat banklari faoliyati samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish yo'llari	637
Mirpulatova Luiza Mansurovna , doktorant	
Tijorat banklarining tadbirkorlik subyektlarini kreditlash metodologiyasining ekonometrik tahlillari.....	642
Norov Akmal Ruzimamatovich , DSc, kafedra professori	
Tijorat banklarida kreditlash amaliyotini takomillashtirish yo'llari	649
Norova Nozima Nabiyeвна , katta o'qituvchi	
Hufiyona iqtisodiyotni qisqartirish orqali mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish mexanizmlari	657
Pardayev Ilhomjon G'ulom o'g'li	
Jahondagi kuzatilayotgan globallashuv va tabiatdagi o'zgarishlar oqibatida kelib chiqayotgan turli xatarlardan himoya qilishda sug'urta tashkilotlari oldida turgan vazifalar ("O'zbekinvest" EISK AJ misolida).....	661
Sayfullo Mirzoyev	
International Experiences on Restoration of Financial Stability Through Indicators in Commercial Banking Sector	666
Solijonova Muxlisa Azamatovna	
Pensiya yoshining pensiya ta'minoti tizimiga ta'siri.....	668
Tursunov Jaxongir Pulatovich , DSc	
Mamlakat iqtisodiyotini islom moliya instrumentlari orqali rivojlantirish istiqbollari.....	673
Xalikov Ulug'bek Rustamovich , PhD	
Sug'urta kompaniyalari va tijorat banklari integratsiyalashuv jarayonini zarurligi va ahamiyati.....	678
Xudoyberdiyeva Sadoqat Abdumannonova , mustaqil izlanuvchisi	
Qishloq xo'jaligi korxonalarini davlat tomonidan qo'llab quvvatlashning innovatsion menejment tamoyillari... 683	
Shaniyazova Zamira Oralbayevna , PhD	
Тенденции развития жилищного строительства.....	688
Алиева Зилола Маматвалиевна , доцент кафедры	
Tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishning innovatsion usullari.....	692
Shakirova Nigora Axralovna , kafedra dotsenti v.b.	
Nodavlat notijorat tashkilotlari mablag'larining shakllanishi va nazorat qilinishi.....	698
Xusanov Nishonboy Abdusattarovich , filologiya fanlari doktori, professor	
Спиртные напитки - вред здоровью	702
Кариева Халима Икромжоновна , старший преподаватель кафедры	
Importance of Social Infrastructure Development in Rural Areas	706
Munisa Alimova	
Davlat xizmatida agile loyiha boshqaruvi texnologiyasidan foydalanish.....	709
Isaqova Zebo Murodovna , f.f.n. (PhD), tadqiqotchi	

“YASHIL” OBLIGATSIYALARNI MUOMALAGA CHIQRARISHNING NAZARIY VA AMALIY JIHATLARI

E. I. Nosirov

Toshkent moliya instituti “Baholash ishi va investisiyalar” kafedrasini mudiri, i.f.n., dots.

Annotatsiya: Maqolada “yashil” obligatsiyalarning mazmun-mohiyati, “yashil” obligatsiyalarga qo’yiladigan talablar va ularni muomalaga chiqarish tartibi, “yashil” moliyalashtirishga o’tishning milliy va jahon iqtisodiyotiga ta’siri, “yashil” obligatsiyalarni muomalaga chiqarish amaliyoti tahlili, shuningdek, mamlakatimiz xo’jalik yurituvchi sub’yektlari tomonidan “yashil” obligatsiyalarni muomalaga chiqarish yuzasidan taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so’zlar: “yashil” obligatsiyalar, “yashil” moliyalashtirish, “yashil” loyihalar, emitent, qimmatli qog’ozlar, fond birjasi, kapital bozori, investor.

Abstract: The article describes the essence and significance of “green” bonds, requirements for “green” bonds, the procedure for their issuance, the impact on the national and global economy of the transition to “green” financing, an analysis of the practice of issuing “green” bonds, and also provides suggestions and recommendations for issuance of “green” bonds by economic entities of the country.

Key words: “green” bonds, “green” financing, “green” projects, issuer, securities, stock exchange, capital market, investor.

Аннотация: В статье описаны сущность и значение “зелёных” облигаций, требования к “зелёным” облигациям, порядок их выпуска, влияние на национальную и мировую экономику перехода к “зелёному” финансированию, анализ практики выпуска “зелёных” облигаций, а также даны предложения и рекомендации по выпуску “зелёных” облигаций экономическими субъектами страны.

Ключевые слова: “зелёные” облигации, “зелёное” финансирование, “зелёные” проекты, эмитент, ценные бумаги, фондовая биржа, рынок капитала, инвестор.

KIRISH

Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) tashabbusi bilan 1992-yilda Braziliyaning Rio-De-Janeyro shahrida Atrof-muhit va taraqqiyotga bag’ishlangan Konferensiya bo’lib o’tgandan buyon barqaror rivojlanish masalasi xalqaro hamjamiyatning asosiy vazifalaridan biriga aylandi. Dunyoning ko’plab davlatlari hukumatlari tomonidan barqaror rivojlanish bo’yicha milliy strategiyalarni amalga oshirish bo’yicha sa’y-harakatlariga, shuningdek, xalqaro tashkilotlar tomonidan hukumatlarni qo’llab-quvvatlashlariga qaramay, ko’pchilik mamlakatlarda global iqtisodiy va ekologik rivojlanish bilan bog’liq havotirlar saqlanib qolmoqda.

So’nggi yillarda yuz bergan va hozirgacha davom etayotgan global inqirozlar – energetika, oziq-ovqat xavfsizligi, ayrim davlatlar o’rtasidagi siyosiy mojarolar va moliyaviy inqirozlar ta’sirida barqaror rivojlanishga erishish masalasi yanada dolarb vazifalardan biriga aylanib bormoqda. Dunyo olimlari insonlarning ongli yoki ongsiz ravishda tabiiy atrof-muhitga ta’siri sayyoramizning ekologik chegaralaridan oshib ketayotgani va bu holat insonlar uchun yaxshi natijalarni olib kelmasligi haqida “bong” urmoqda.

Bugungi kunda ko’pchilik davlatlar hukumatlari sayyoramizda resurslar cheklanganligini hisobga olib, o’z mamlakatlari uchun tabiiy resurslar bilan bog’liq muammolarni hal qilishning samarali usullarini qidirar ekan, “yashil” iqtisodiyotga o’tishni milliy siyosat va xalqaro hamkorlikni rivojlantiruvchi “katalizator” sifatida qaramoqda hamda barqaror rivojlanishga yordam beruvchi eng maqbul bo’lgan vosita sifatida e’tirof etmoqda.

Shu boisdan ham, 2012-yilda BMT tashabbusi bilan Braziliyaning Rio-De-Janeyro shahrida o’tkazilgan “Rio+20” konferensiyasida qatnashgan hukumat rahbarlari va vakillari yakdillik bilan “yashil” iqtisodiyotni barqaror rivojlanishga erishishning muhim dastagi sifatida qarab, barqaror rivojlanishning asosiy xususiyati sifatida iqtisodiy o’sishni rag’batlantirish, bandlikni ta’minlash, qashshoqlikka barham berish va sayyoramiz ekotizimlarining yaxshi ishlashini ta’minlashga xizmat qilishini qayd etib o’tishdi.

Shuni qayd etish joizki, Afrika, Lotin Amerikasi, Osiyo-Tinch okeani va Yevropa mintaqalariga taalluqli bo'lgan aksariyat rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda milliy "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyalari ishlab chiqilgan va ular amalga oshirilish jarayonida. Ushbu rivojlanayotgan amaliyot va xalqaro tajriba "yashil" iqtisodiyot, "yashil" iqtisodiyot siyosati yo'nalishlari, ularning turli soha va milliy ustuvorliklar bo'yicha qamrab olinishi hamda bu boradagi institusional to'siqlar, xavf-xatarlar va bunday tadbirlarni amalga oshirish xarajatlari to'g'risidagi ma'lumotlarni o'rganish imkonini beradi. Shu bilan birga bunday tajribani o'rganish "yashil" iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyasini milliy ijtimoiy-iqtisodiy ustuvorliklar va maqsadlar bilan samarali bog'lash orqali kutilayotgan xavf-xatarlarni bartaraf etishga yordam beradi. O'z navbatida, "yashil" iqtisodiyotga o'tish katta kapital xarajatlarni talab etadi. Bu borada mamlakatimizda "yashil" iqtisodiyotni shakllantirishda "yashil" moliyalashtirish vositalari, xususan "yashil" obligatsiyalardan foydalanishning xorij amaliyoti va tajribasini chuqur tahlil qilish asosida zarur taklif-tavsiyalarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

"Yashil" iqtisodiyotga o'tish mavzusi makroiqtisodiyotda ko'p talqin qilinadigan mavzulardan biri hisoblanadi. Bu yo'nalishdagi dastlabki izlanishlar T. Maltus va D. Rikardolarning ilmiy izlanishlarida aks etadi. "Yashil" iqtisodiyotni shakllantirish g'oyasi ilgari surilganga qadar bo'lgan davrdagi izlanishlar asosan chyeklangan va qayta tiklanmaydigan tabiiy resurslarni ishlatish, atrof-muhitning ifloslanishi va zaharlanishi, shuningdek, tabiiy biologik jarayonlar buzilishi bilan bog'liq muammolarning ortib borayotganligiga qaratilgan. Atrof-muhit ifloslanishining oldini olish maqsadida 1980–2000-yillarda "yashil" iqtisodiyot va "yashil" moliyalashtirish terminlari paydo bo'ldi. R. Solou va V. Leontyevning ilmiy ishlarida barqaror rivojlanish va iqtisodiy o'sish g'oyalari ilgari surilib, matematik va iqtisodiy modellashtirish faol qo'llanildi [1].

Ingliz iqtisodchisi E. F. Shumaxer o'z tadqiqotlarida talabni qondirish va uni o'stirishga asoslangan iqtisodiy tizimni qoralaydi va talabning haddan tashqari o'sishi yangi iqtisodiy inqirozlarni yuzaga chiqarishini ta'kidlaydi. E. F. Shumaxer "Iste'mol – bu maqsad emas, minimal iste'mol qilish orqali maksimal yaxshi turmush tarziga erishishning vositasi bo'lishi kerak", – degan g'oyani ilgari surib, "Taraqqiyot – atrof-muhit va suvni ifloslantirishga hamda o'rmonlarni yo'q qilishga olib keladi", – degan xulosaga keladi [2].

Yuqorida qayd etib o'tilgan fikrlarga asoslangan holda dunyo miqyosida cheklangan va qayta tiklanmaydigan tabiiy resurslarni tejab ishlatish, atrof-muhitning ifloslanishi va zaharlanishning oldini olish, shuningdek, tabiiy biologik jarayonlar buzilishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida global miqyosda "yashil" iqtisodiyotni shakllantirish zarurati yuzaga kelganligini qayd etish mumkin.

Oxirgi paytlarda korporativ moliya sohasidagi rivojlanish yo'nalishlaridan biri sifatida korporativ "yashil" obligatsiyalar e'tirof etilmoqda. Bunday obligatsiyalarni chiqarishdan tushgan mablag'lar qayta tiklanadigan energiya manbalarini yaratish, "yashil" binolar qurish va resurslarni tejash kabi atrof-muhit va iqlimga mos loyihalarni moliyalashtirish uchun sarflanadi. Misol uchun, 2014-yil mart oyida "Unilever" kompaniyasi o'ziga tegishli mavjud zavodlardan chiqindi, suvdan foydalanish va issiqxona gazlari chiqindilarini ikki baravar kamaytirish uchun 250 mln. funt sterlinglik "yashil" obligatsiya chiqardi. Shunga o'xshash tarzda, 2017-yil iyun oyida "Apple" qayta tiklanuvchi energiya manbalari va ta'minot zanjirida energiya samaradorligini oshirishni moliyalashtirish uchun 1,0 mlrd. dollarlik yashil obligatsiyalar chiqardi [3].

Dunyoda global majburiyatlar ortib borayotgan bir paytda 2015-yilda bo'lib o'tgan Parij iqlim kelishuvi doirasida keng doiradagi mamlakatlar iqlim bo'yicha barqaror iqtisodiyotga o'tish majburiyatini o'z zimmlariga olgan. Shu asnosda, "yashil" obligatsiyalar bozoriga turli emitentlar va keng toifadagi sarmoyadorlar, xususan, investisiya fondlari, pensiya fondlari, sug'urta kompaniyalari, kichik va o'rta biznes sub'yektlarining qiziqishlari ortishi hisobiga kelajakda mazkur bozorning yanada rivojlanishi kutilmoqda. Shuning uchun ham, Italiya, Lyuksemburg, Meksika davlatlaridagi hamda Oslo, London, Shanxay va Shenchjen shaharlaridagi fond birjalari "yashil" obligatsiyalar bozori rivojlanishini rag'batlantirish maqsadida fond birjasi tarkibida "yashil" obligatsiyalar bozori segmentini yaratishdi. Shubhasiz, ushbu bozor segmentlari "yashil" obligatsiyalarning likvidligini oshirishga, shaffofligini ta'minlashga va obro'sini ko'tarishga yordam beradi va global iqtisodiyotni yashillashtirish uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarni ko'paytirishga xizmat qiladi. [4].

TADQIQOT METODOLOGIYASI, TAHLIL VA NATIJALAR

"Yashil" obligatsiyalar xususiy tashkilotlar, davlat tashkilotlari timsolida milliy hukumat, mahalliy hukumat yoki davlat organlari hamda xalqaro moliya institutlari masalan, Jahon banki, Yevropa investisiya banki va boshqalar tomonidan chiqarilishi mumkin. "Yashil" obligatsiyalar asosan AQSH dollari va yevroda chiqariladi (emissiyaning 80% ga yaqini), ularning o'rtacha muomalada bo'lish muddati 5–10 yilni tashkil etadi. "Yashil" obligatsiyalar nafaqat atrof-muhitga e'tiborli investorlar orasida, balki iqlim o'zgarishlarining korxonalar va davlat siyosatiga sezilarli ta'sir qilishidan xabardor bo'lgan investorlar o'rtasida ham tobora ommalashib barqaror investisiya vositasiga aylanib bormoqda.

“Yashil” obligatsiyalar oddiy obligatsiyalar bo‘lib, ularning o‘ziga xos xususiyati shundan iboratki, bunday obligatsiyalarni sotishdan tushgan mablag‘lar ekologik toza loyihalarni amalga oshirish, birinchi navbatda iqlim o‘zgarishini yumshatish bilan bog‘liq ishlarga ishlatiladi ^[5].

Jahon amaliyotida “yashil” obligatsiyalarni xalqaro kapital bozoriga chiqarish va xalqaro reyestrda kiritish uchun Kapital bozorlari xalqaro Assosiativasi (ICMA-The International Capital Market Association) va Iqlim obligatsiyalari tashabbusi (CBI – Climate Bond Initiative) talablariga javob berishi kerak.

Muomalaga chiqarilayotgan obligatsiyalar “yashil” obligatsiyalar sifatida tan olinishi uchun yuqorida qayd etib o‘tilgan tashkilotlar tomonidan e‘tirof etilgan asosiy tamoyillarga mos kelishi kerak. Asosiy tamoyillar belgilangan yo‘nalish va qarashlarni o‘zida mujassamlashtirgan, barcha ishtirokchilar uchun bir xil bo‘lgan ixtiyoriy qoidalar to‘plamidir. Asosiy tamoyillar global qarz kapitali bozorlarining taraqqiyotni moliyalashtirishdagi rolini oshirish orqali ekologik va ijtimoiy barqarorlikka erishishga xizmat qiladi.

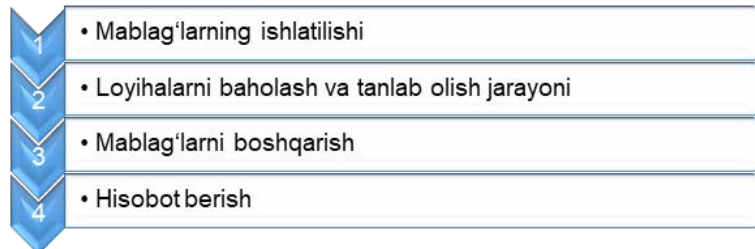
Asosiy tamoyillarga “yashil” obligatsiyalarni chiqarishning maqbul amaliyotlari hamda global boshqaruv tamoyillari va tavsiyalari singdirilgan. Tamoyillar ma‘lumotlarni ochiqlash va shaffoflikni ta‘minlash orqali ijtimoiy va ekologik maqsadlarga erishishni nazarda tutadi va shu asosda bozor yaxlitligi saqlab qolinadi. “Yashil” obligatsiyalarning asosiy tamoyillari moliya bozori ishtirokchilarini ekologik va ijtimoiy o‘zgarishlarning salbiy ta‘siri to‘g‘risida ko‘proq xabardor qilish asnosida barqaror rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash uchun katta hajmdagi kapitalni jalb qilishga qaratilgan.

“Yashil” obligatsiyalar tamoyillari emitentlarni ekologik xavsiz va barqaror rivojlanish loyihalarini moliyalashtirishni qo‘llab-quvvatlash maqsadi sari yetaklab, buning natijasida atrof-muhitni muhofaza qilish va zararli chiqindilar emissiyasi nolga teng bo‘lgan iqtisodiyotni shakllantirishga xizmat qiladi.

“Yashil” obligatsiyalar tamoyillari ixtiyoriy qo‘llaniladigan tavsiyalardir. Bunday tavsiyalar ma‘lumotlar shaffofligi va oshkor etilishi to‘g‘risidagi qoidalarni o‘z ichiga oladi hamda “yashil” obligatsiyalar bozori rivojlanishida yaxlitlikni ta‘minlash orqali bunday turdagi obligatsiyalarni chiqarishda aniq yondashuvga ega bo‘lishni ta‘minlaydi.

“Yashil” obligatsiyalar tamoyillari emitentlarga ma‘lumotlarni ochiqlash jarayonlariga to‘liq amal qilishni tavsiya qiladi. Sababi bunday ma‘lumotlar investorlar, tijorat banklari, anderayterlar, bitim tashkilotchilari, sug‘urta kompaniyalari va bozorning boshqa ishtirokchilari uchun yangi muomalaga chiqarilayotgan “yashil” obligatsiyalarning xususiyatlarini aniqlab olishlari uchun o‘ta muhim hisoblanadi.

“Yashil” obligatsiyalarni muomalaga chiqarish quyidagi 4 ta asosiy tamoyillarga mos bo‘lishi kerak:

1-rasm: “Yashil” obligatsiyalarni muomalaga chiqarish tamoyillari¹

1. Mablag‘larning ishlatilishi

“Yashil” obligatsiya tamoyillarining eng muhim tarkibiy qismi bu obligatsiyalarni sotishdan tushgan mablag‘lardan foydalanish masalasi bo‘ladi. Bunday qimmatli qog‘ozlarni sotishdan tushgan mablag‘lar faqat “yashil” loyihalarni amalga oshirish uchun ishlatilishi zarur va qimmatli qog‘ozlarni chiqarish uchun tayyorlangan hujjatlarda “yashil” loyihalarga sarflanishi aniq aks etishi kerak. Shuningdek, barcha amalga oshirilishi rejalashtirilgan “yashil” loyihalar emitent tomonidan baholangan va miqdor jihatdan qayd etish mumkin bo‘lgan ekologik naf keltirishi zarur.

Agarda obligatsiyalarni sotishdan tushgan mablag‘lar to‘liq yoki ularning bir qismi qayta moliyalashtirish uchun ishlatiladigan bo‘lsa, emitentlar tomonidan tushgan mablag‘larning qancha qismi “yashil” loyihalarni moliyalashtirishga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ishlatilishi, qancha qismi qayta moliyalashtirish uchun ishlatilishi to‘g‘risidagi qiyosiy ma‘lumotlar loyiha portfellariga investisiya kiritish ulushlarini ko‘rsatilgan holda batafsil axborot taqdim etadilar.

“Yashil” obligatsiya tamoyillari “yashil” loyihalarni amalga oshirish orqali iqlim o‘zgarishlari ta‘sirini yumshatish, iqlim o‘zgarishlariga moslashish, tabiiy resurslarni saqlab qolish, bio xilma-xillikni ta‘minlash, shuningdek, atrof-muhit ifloslanishining oldini olish va nazorat qilish borasidagi ekologik maqsadlarga erishishga hissa qo‘shadi.

1 Green-Bond-Principles-June-2021-140621.pdf (icmagroup.org) ma‘lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

“Yashil” obligatsiyalar bozorida qo'llab-quvvatlanadigan “yashil” loyiha toifalari va turlariga quyidagilarni kiritish mumkin.

- Qayta tiklanadigan energiya manbalari (shu jumladan, ishlab chiqarish, yetkazib berish, asbob-uskunalar va mahsulotlarni o'z ichiga olgan holda);
- Energiya samaradorlik (masalan, yangi va ta'mirlangan bino va inshootlarda energiya samaradorligini ta'minlash, markaziy issiqxonalarda energiyani saqlash, aqlli tarmoqlar, asbob-uskunalar va mahsulotlar);
- Ifloslanishning oldini olish va nazorat qilish (shu jumladan, atmosferaga zararli gazlar chiqishini kamaytirish, issiqxona gazlarini nazorat qilish, ekin maydonlari (tuproqlar)ni tiklash, ifloslanishning oldini olish va kamaytirish, chiqindilarni qayta ishlash, chiqindilarni qayta ishlash orqali elektr energiyasini yaratish);
- Jonli tabiiy resurslar va yerdan foydalanish jarayonida ekologik jihatdan barqaror boshqarish (shu jumladan, barqaror qishloq xo'jaligi, ekologik jihatdan barqaror chorvachilik, iqlimga mos qishloq xo'jaligi texnologiyalari, masalan, biologik ekinlarni himoya qilish yoki tomchilab sug'orish, ekologik barqaror baliq ovlash, barqaror o'rmon xo'jaligi, o'rmonzorlarni yaratish va qayta tiklash, tabiiy landshaftlarni saqlash va tiklash);
- Quruqlik va suvda biologik xilma-xillikni saqlash (shu jumladan, qirg'oqdagi, dengiz va suv havzasidagi muhitni himoya qilish);
- Ekologik toza transport (elektr, gibril, jamoat, temir yo'l, ichki yonuv dvigatelsiz multimodal transport, ekologik toza transport vositalari uchun infratuzilma, va zararli chiqindilarni kamaytirish);
- Suv va oqava suvlarni barqaror boshqarish (shu jumladan, toza va (yoki) ichimlik suvi uchun barqaror infratuzilma, oqava suvlarni tozalash, barqaror shahar drenaj tizimlari, daryo qirg'oqlarini tartibga keltirish va suv toshqini bilan kurashishning boshqa usullari);
- Iqlim o'zgarishlariga moslashish (shu jumladan, iqlimni kuzatish va erta ogohlantirish tizimlari orqali taqdim etiladigan axborotlarni qo'llab-quvvatlash);
- Ekologik jihatdan samarali va (yoki) chiqindsiz iqtisodiyotga moslashgan mahsulotlar, ishlab chiqarish texnologiyalari va jarayonlar (ekologik barqaror mahsulotlarni ishlab chiqish va joriy etish, ekoyorliqlash yoki ekosertifikatlash, tejamkor qadoqlash va tarqatish kabilar);
- Milliy, mintaqaviy yoki xalqaro miqyosda tan olingan standartlar yoki sertifikatlar javob beradigan yashil binolar.

2. Loyihalarni baholash va tanlab olish jarayoni

“Yashil” obligatsiyalar emitenti investorlar e'tiboriga quyidagilarni aniq va tushunarli tarzda yetkazishi kerak bo'ladi:

- ekologik barqarorlik bilan bog'liq maqsadlar;
- emitent tomonidan “yashil” loyihalar uchun qo'yiladigan loyiha toifalari va talablariga muvofiqligining asoslanishi;
- tegishli malaka mezonlari, shu jumladan, qo'llash mumkin bo'lgan hollarda istisno mezonlari hamda loyiha bilan bog'liq bo'lgan muhim ekologik va ijtimoiy risklarni aniqlash va boshqarish imkonini beruvchi jarayonlar;
- “Yashil” obligatsiyalar emitentlari yuqorida qayd etilgan loyiha ma'lumotlarini ekologik barqarorlik bilan bog'liq o'zlarining ustuvor maqsadlari, strategiyalari, siyosati va jarayoni sifatida qayd etishlari zarur bo'ladi.

3. Mablag'larni boshqarish

“Yashil” obligatsiyalarni sotishdan tushgan mablag'lar alohida hisob raqamga tushishi va emitent tomonidan mazkur mablag'larning hisobi yuritilishi zarur. Emitent obligatsiyalarni sotishdan tushgan mablag'larni “yashil” loyihalarga kreditlash va investisiyalash bilan bog'liq operatsiyalar hisobini yuritish yuzasidan alohida ichki tartib-qoidani belgilab olishi kerak.

“Yashil” obligatsiyalar muomalada bo'lgan davrda obligatsiyalarni sotishdan tushgan mablag'larni emitent tomonidan “yashil” loyihalarni amalga oshirish maqsadlariga mos ravishda investisiya kiritilishini vaqti-vaqti bilan naorat qilib borish zarur. Bu borada emitent obligatsiyalarni sotishdan tushgan mablag'larning foydalanilmay turgan qismini qanday vositalarga vaqtinchalik joylashtirmoqchi ekanligi to'g'risida ma'lumot berishi kerak.

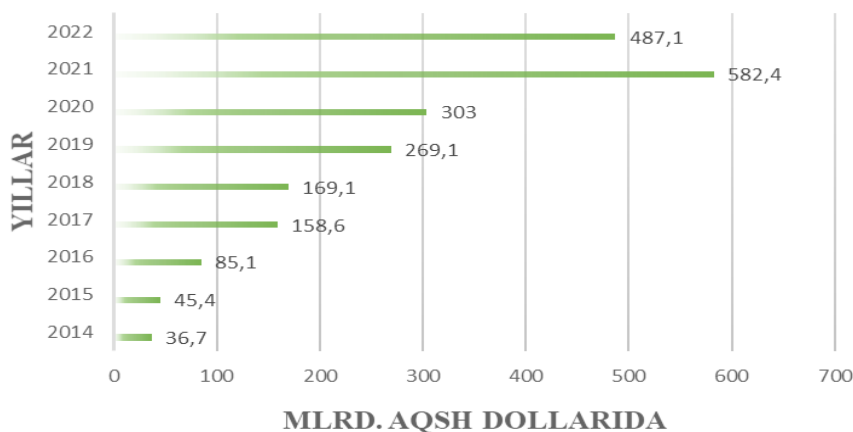
“Yashil” obligatsiyalar yuqori darajadagi shaffoflikni rag'batlantiradi. Shuning uchun “yashil” obligatsiyalarni sotishdan tushgan mablag'lar tushumini boshqarish va maqsadli ishlatilishini nazorat qilib borish uchun tashqi auditor yoki boshqa uchinchi shaxs jalb qilinsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

4. Hisobot berish

Emitentlar “yashil” obligatsiyalarni sotishdan tushgan mablag'lar sarflanishi bo'yicha ma'lumotlarni doimiy yig'ib borishi va muhim ma'lumotlarni o'rnatilgan tartibda har yili e'lon qilib borishi kerak. Yillik hisobotda obligatsiyalarni sotishdan tushgan mablag'lar hisobiga moliyalashtirilgan loyihalar ro'yxati, mazkur loyihalarning qisqacha tavsifi, loyihalarga yo'naltirilgan mablag'lar hajmi va loyihalarni amalga oshirishdan kutilayotgan o'zgarishlar o'z aksini topishi kerak.

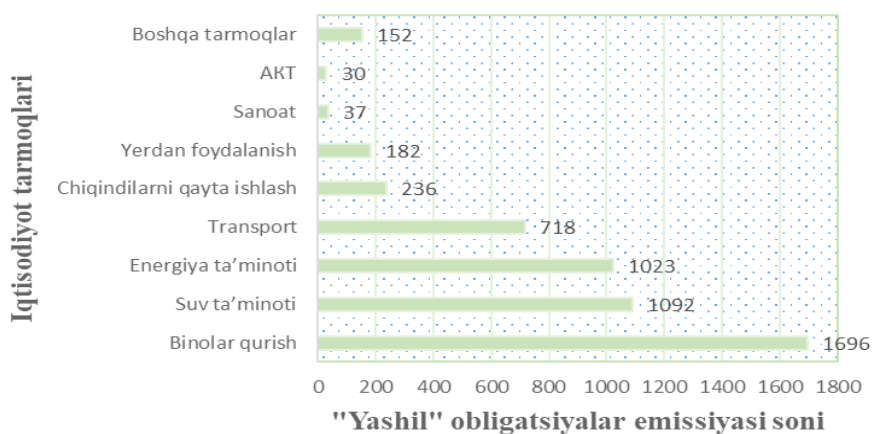
Agar raqobat yoki ko'p sonli loyihalar bilan bog'liqligi tufayli shartnoma shartlari ochiqanmaydigan bo'lsa, loyihaning faqat cheklangan tafsilotlari taqdim etilishi mumkin. Obligatsiyalarni chiqarish tamoyillariga ko'ra ma'lumotlar yig'ma shaklda yoki umumiy portfel asosida taqdim etilishi kerak. Masalan, ma'lum bir kategoriyalarga taalluqli loyihalar bo'yicha umumiy tushum hajmiga nisbatan foiz hisobida ifodalash orqali. Loyihaning atrof-muhitga ko'rsatgan va (yoki) kutilayotgan ta'siri to'g'risidagi ma'lumotlarni taqdim etishda shaffoflikning ta'minlanishi muhim va alohida ahamiyatga egadir. Obligatsiyalarni chiqarish tamoyillari samaradorlikni aniqlashda sifat ko'rsatkichlardan, shuningdek, agar aniqlash imkoni bo'ladigan bo'lsa, miqdor ko'rsatkichlardan foydalanishni tavsiya qiladi. Shu bilan birgalikda bu jarayonda foydalanilgan metodologiyani izohlab ketish zarur bo'ladi. "Yashil" obligatsiyalar yoki "yashil" obligatsiyalar dasturlarining asosiy xususiyatlarini aks ettiruvchi qisqa xulosadan foydalanish, shuningdek, ularning "yashil" obligatsiyalar tamoyillari sifatida e'tirof etilgan to'rtta elementiga mos kelishining asoslanishi bu borada bozor ishtirokchilarini xabardor qilish jarayonini osonlashtiradi.

2-rasm: Dunyo miqyosida 2014–2022 yillarda muomalaga chiqarilgan "yashil" obligatsiyalar qiymati (mlrd. AQSH dollarida)²

2-rasmda keltirilgan ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, oxirgi yillarda dunyo bo'ylab muomalaga chiqarilgan "yashil" obligatsiyalar qiymati keskin oshib bormoqda. Agar 2014-yilda dunyo bo'yicha muomalaga chiqarilgan "yashil" obligatsiyalar qiymati 36,7 mlrd. AQSH dollariga teng bo'lgan bo'lsa, 2021-yilga kelib, "yashil" obligatsiyalarni muomalaga chiqarish bo'yicha rekord darajadagi qiymat, ya'ni 582,4 mlrd. AQSH dollariga teng bo'lgan natija qayd etildi. 2022-yilda esa, 2021-yildagiga qaraganda biroz kamroq, ya'ni 487,1 mlrd. AQSH dollari qiymatidagi "yashil" obligatsiyalar muomalaga chiqarildi.

3-rasmda keltirilgan ma'lumotlariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, 2022-yilda dunyo miqyosida jami 5166 ta "yashil" obligatsiyalar emissiyasi amalga oshirilgan. Agar obligatsiyalar emissiyasini iqtisodiyot tarmoqlari bo'yicha tahlil qiladigan bo'lsak, 2022-yilda eng ko'p, ya'ni 1696 ta "yashil" obligatsiyalar emissiyasi energiya samaradorligi yuqori bo'lgan binolar qurilishi bilan bog'liq loyihalarni moliyalashtirish maqsadlarida chiqarilgan. Suv va oqava suvlarni barqaror boshqarish hamda toza ichimlik suvi uchun barqaror infratuzilmani yaratish maqsadlariga qaratilgan loyihalarni moliyalashtirish uchun 1092 ta "yashil" obligatsiyalar emissiyasi amalga oshirilgan.

3-rasm: Dunyo miqyosida 2022 yilda muomalaga chiqarilgan "yashil" obligatsiyalar emissiyasi soni³

² <https://www.statista.com/statistics/1289406/green-bonds-issued-worldwide/>

³ <https://www.statista.com/statistics/1289406/green-bonds-issued-worldwide/>

Qayta tiklanadigan energiya manbalarini yaratish bilan bog'liq loyihalarni moliyalashtirish uchun 1023 ta "yashil" obligatsiyalar emissiyasi qayd qilingan. Ekologik toza transport tizimini yo'lga qo'yish maqsadida 718 ta, chiqindilarni qayta ishlashga qaratilgan 236 ta, yerdan foydalanishda ekologik jihatdan barqaror boshqarish maqsadlari yo'lida 182 ta, sanoat miqyosida ekologik barqaror mahsulotlarni ishlab chiqarish maqsadlarida 37 ta, AKT sohasida 30 ta va iqtisodiyotning boshqa soha va tarmoqlarida 152 ta "yashil" obligatsiyalar emissiyasi amalga oshirilgan.

XULOSA VA TAKLIFLAR

1. "Yashil" iqtisodiyotga o'tish katta hajmdagi investisiyalarni talab qiladi. Bunday xarajatlarni faqat davlat byudjeti mablag'lari hisobidan amalga oshirishning imkoni yo'q va bunga mablag' ham yetmaydi. Bu masalaga yechim sifatida kam uglerodli texnologiyalardan foydalanishga xususiy sektorni faol jalb qilish lozim.
2. Ilg'or xorijiy davlatlar tajribasiga tayangan holda mamlakatimizda "yashil" moliyalashtirishni qo'llab-quvvatlash va bu jarayonga xususiy investorlarni faol jalb qilish maqsadida "Toshkent" respublika fond birjasida "yashil" obligatsiyalar bilan savdo-sotiq qiluvchi alohida bo'limni tashkil etish maqsadga muvofiq, – deb hisoblaymiz. Buning uchun avvalo, tegishli qonun va qonun osti hujjatlariga "yashil" obligatsiyalar tushunchasi, uning turlari va tamoyillariga aniqlik kiritish, so'ngra fond birjasida "yashil" obligatsiyalar bilan savdo-sotiq uchun zarur ekotizimni yaratish zarur.
3. "Yashil" obligatsiyalarni xalqaro kapital bozoriga chiqarish va xalqaro reyestrda kiritish uchun Kapital bozorlari xalqaro Assosiativasi (ICMA) va Iqlim obligatsiyalari tashabbusi (CBI) talablariga talablariga javob berishi kerak. Yevropa Ittifoqi, Buyuk Britaniya, Xitoy va boshqa ko'plab davlatlar "yashil" loyihalar taksonomiyasi (barqaror rivojlanish va "yashil" loyihalarning aniq yo'nalishlari va mezonlari)ni ishlab chiqqan bo'lib, taksonomiya ICMA va CBI talablariga mos keladi. Shuning uchun rivojlangan mamlakatlar tajribasidan kelib chiqqan holda mamlakatimizda ham "yashil" loyihalar taksonomiyasi ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq.
4. Korporativ tuzilmalar tomonidan xalqaro kapital bozorlarida "yashil" obligatsiyalarning muomalaga chiqarilishi hisobiga atrof-muhit ifloslanishining oldini olish, tabiatga zararli chiqindilarning chiqarilishini kamaytirish va barqaror rivojlanish loyihalarini moliyalashtirish orqali mamlakatimizda "yashil" iqtisodiyotni shakllantirishga xizmat qiladi. O'z navbatida, iqtisodiyot sub'yektlari tomonidan "yashil" obligatsiyalarni chiqarish hisobiga "yashil" loyihalarni moliyalashtirish ko'lamining ortishi bu borada davlat byudjetidan qilinadigan xarajatlarni qisqarishiga olib keladi. Shundan kelib chiqqan holda mamlakatimizdagi yirik sanoat ishlab chiqarish korxonalarini birinchilar qatorida "yashil" obligatsiyalarni muomalaga chiqarish orqali xalqaro kapital bozorida mablag'lar jalb qilish hisobiga innovasion texnologiyalarga asoslangan chiqindisiz iqtisodiyotga moslashgan mahsulotlar ishlab chiqarishni yo'lga qo'yishlari darkor.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Архипова В. В. "Зелёные" финансы как средство для решения глобальных проблем. Экономический журнал ВШЭ. 2017. Т. 21., №2, С. 314.
2. Шумахер Э. Ф. Маленкое – это прекрасно: изучение экономики, как будто люди имеют значение* (новые переводы). Журнал Экономическая социология. Т. 13., №1. Январь 2012. www.ecsoc.hse.ru;
3. Caroline Flammer, Corporate green bonds, Journal of Financial Economics, Volume 142, Issue 2, 2021, Pages 499–516, ISSN 0304–405X, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0304405X21000337>
4. Juan C. Reboredo, Green bond and financial markets: Co-movement, diversification and price spillover effects, Energy Economics, Volume 74, 2018, Pages 38–50, ISSN 0140–9883, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0140988318302032>
5. Коданева С. И. "Зеленые инвестиции" в России и зарубежом: проблемы, механизмы, перспективы. Россия и мир в XXI веке. – с. 68–88. DOI: 10.31249/rsm/2020.03.05.
6. <https://www.statista.com/statistics/1289406/green-bonds-issued-worldwide>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 10

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining

2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

